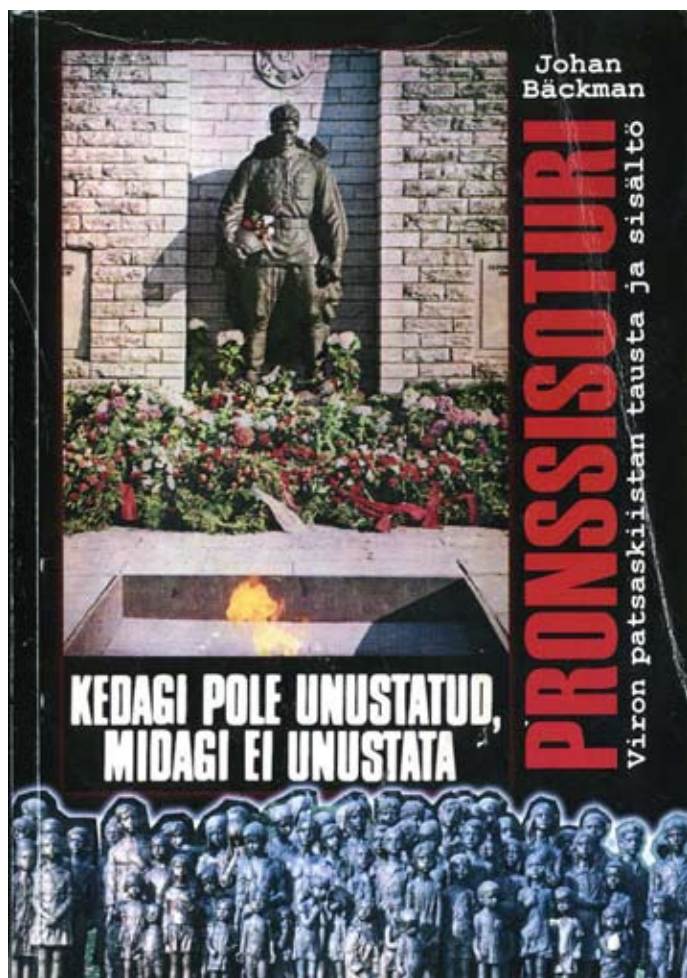

Pronssisoturi - seriöst inlägg eller Arne anka?

I sin provokativa bok *Pronssisoturi* ifrågasätter docent Johan Bäckman den estniska "ockupationsmyten" - tesen om att Estland ockuperades år 1940 och därefter var ockuperat fram till 1991. Enligt recensenten Wille Valve lider boken av vissa svepande generaliseringar som naggar bokens trovärdighet i kanten - men den väcker samtidigt viktiga frågor och tankar.

Bokfakta:

"*Pronssisoturi. Viron patsaskiistan tausta ja sisältö*" av Johan Bäckman. Utgiven av OÜ Tarbeinfo, Tallinn (2008), hittills bara på finska, men planeras att ges ut även på ryska och estniska.

Docent Johan Bäckmans bok *Pronssisoturi* är en bok om Estlands historia, den ryska minoriteten i dagens Estland, men även Finlands historia. Mycket kretsar kring den bronsstaty, vars flytt utlöste kravaller i Tallinn i april 2007. Bäckman ifrågasätter den estniska "ockupationsmyten" – tesen om att Estland ockuperades år 1940 och därefter var ockuperat fram till 1991.

Det finns flera sätt att betrakta *Pronssisoturi* på. Den bryter med det pro-baltiska paradigmskifte som kan sägas ha ägt rum under 90-talet. Samtidigt är den ett ursinnigt frontalangrepp på den historiesyn som idag råder i Finland och Estland. Det är en bok som kan läsas politiskt, skönlitterärt – till och med med folkrättsliga ögon.

I *Pronssisoturi* är hjältarna de ester som stred för Röda armén, de finnar som var partisaner och spioner för Sovjetunionen – och den ryskspråkiga minoritet som finns i dagens Estland. Den mörka sidan representeras av de ester som samarbetade med Nazityskland, fascistfinnar som sätter upp koncentrationsläger i ryska Karelen eller åker över till Estland för att studera hur judeproblemet kan lösas på bästa sätt.

Boken är, som Finlands f.d. utrikesminister Tuomioja också har konstaterat, medvetet provokativt författad. Ett kapitel heter "Finland dyrkar Hitler", ett annat "Raskriget mot Leningrad" och ett tredje bär rubriken "Nazihoran". Estlands numera avlidne president Lennart Meri porträtteras i inledningen som "fennougrernas avgud. Det estniska apartheidstyrets fader". Effektsökeriet inleds egentligen redan med omslaget som pryds av bronsstatyn och minnesmärket över de barn och kvinnor som dog efter att Hitler låtit utradera den tjeckiska byn Lidice från kartan.

Bäckmans provokativa stil varvas med poesi, vilket ibland förmedlar exakt de effekter som författaren önskat frambringa. Att fakta varvas med skönlitterära grepp är i sig inget skäl för att inte ta boken på allvar. Däremot lider boken av en del svepande generaliseringar som inte i tillräcklig mån backas upp med fakta – på ett ställe kan det stå att estniska SS-män var otroligt mycket grymmare än sina tyska "bröder". På ett annat att finländska soldater

var grymmare än tyska soldater. Flera frågor väcks under läsningens gång: kan man verkligen dra så breda slutsatser på basis av några enstaka händelser? Den välvilligt inställda läsaren skulle kanske säga att Bäckman skriver ”på ryska” – målar med breda penseldrag, v bol’sjih razmerah. Detta grepp naggar, åtminstone delvis, bokens trovärdighet i kanten.

Bäckman bränner mycket krut på vad som hände under den Nazityska ockupationen av Estland 1941-44. I den delen finns gott om groteska detaljskildringar om hur judar behandlades i estniska koncentrationsläger, hur Estland blev ”Judenfrei”, och om hur judar sedan började importeras från hela Österuropa till Estland för systematisk utrotning. Ett tankeväckande kapitel som troligtvis är okänt för den finländska läsarkretsen är det som handlar om Sovjetunionens efterkrigstida jakt på estniska nazister. Från detta kapitel drar Bäckman en röd tråd till dagens estniska förintelseförnekare och den politiska aktivisten Tiit Madisson – mannen bakom en annan, kontroversiell estnisk staty: den estniske SS-soldaten i Lihula.

Persona non grata?

Det går knappt att undvika att recensera Brons-soldaten utan att nämna Bäckmans person. Själva boken är trots allt inte förbjuden i Estland, men i den estniska pressen har det på fullaste allvar debatterats om huruvida personen Bäckman borde ges inreseförbud till Schengen-landet Estland. Bäckman är doktor i statskunskap och docent i rättssociologi vid Helsingfors universitet, samt docent i kriminologi vid Åbo och Joensuu universitet. I den finländska offentligheten har Bäckman varit känd som lite av en akademisk bråkstake – hans kompass verkar konstant peka mot komplexa och emotionellt laddade ämnen som krigstida sexuella avarter, färgstarka förklaringar till finländska inbördeskrigets uppkomst och mordet på Anna Politkovskaja. Bäckman upprätthåller numera en blogg där han samlat allt som skrivits om Pronssisoturi och t.ex. frågar läsarna om Finland skulle må bättre av att ansluta sig till Ryska federationen.

Blodets röst

I Pronssisoturi intervjuar Bäckman flera personer, bland annat f.d. estniska ministern Kristiina Ojuland. När Ojuland redogör för sin historiesyn (som avviker från Bäckmans) förklarar Bäckman för läsaren att hennes syn måste grunda sig på personliga trauman: hon fick redan som barn höra av ryska barn att hon

var fascist, hon fick inte gå på diskon med ryskspråkiga och hon var säkert kär i någon rysk pojke. Sammantaget har detta resulterat i en komplexfylld inställning till allt ryskt. Mitt i intervjun flyter Ojuland ihop med Eva Braun och Bäckman börjar tala om blodets röst som bara kan höras stamfränder emellan. En, med tanke på Bäckmans förmodade intentioner, beklaglig och onödig provokation som mest väcker läsarens medkänsla med intervjuobjektet.

Hämnd är ett centralt tema i boken. Med jämna mellanrum påminner Bäckman: Ingenting är glömt, ingenting glöms (Kedagi pole unustatud, midagi ei unustata). Johannes Vares, Sovjet-Estlands första premiärminister beskrivs som en spöklik, fnissande halvgalning som än idag stryker längs med Tallinns gator och upprepar sitt favoritord ”hämnd”. ”Kanske Vares var satan själv”, frågar Bäckman (s. 25). Samtidigt låter han läsaren sväva i ovisshet om frågan var retorisk eller ledande. Hämndtemat accentueras särskilt när den Sovjet-estniska arméenheten behandlas (s. 146) – de ester som stred under Sovjetunionens fana. Den sovjet-estniska arméenhets officiella tidning hette, intressant nog också ”hämnnaren” (Tasuja)

Ett annat centralt tema är individens ofantliga skuld. I Bäckmans universum bär ett fåtal människor skulden till all världens ondska. Ett extremt exempel är Bäckmans syn på Finlands krigstida utrikesminister Eljas Erkkö. Bäckman håller mannen som ansvarig för hela andra världskrigets uppkomst (!). Och

Hämnd är ett centralt tema i boken. Med jämna mellanrum påminner Bäckman: Ingenting är glömt, ingenting glöms

Bäckman stannar inte här, utan förföljer släkten Erkkö ända in i vår tid fram till dagens Helsingin Sanomat som bär skulden för att dagens finländska historiedebatt alltför likriktad. Och finländarna bär en ofantligt stor, kollektiv skuldbörda för esternas förvridna historiesyn anno 2008 (s. 204).

Bäckman passar också på att säga skönlitterära klassiker som Väinö Linnas Okänd Soldat, som han menar att för alltid har förvridit hela den finländska vänsterns perspektiv på vad som verkligen hände under fortsättningskriget. Också Mika Waltari får sig en släng för att ha förvridit nationens syn på hur de baltiska staterna anslöts till Sovjetunionen.

Blev Estland ockuperat 1940?

Bäckman besvarar frågan så här: ”Estland anslöts till Sovjetunionen med bilaterala avtal, dvs den lagliga vägen: det är alltså omöjligt att kalla det illegal ockupation. Folkkräkten är inte tillräckligt precis på den punkten och dessutom har

allt arkivmaterial från sommaren 1940 försvunnit spårlöst” (s. 206)

Detta är ett anmärkningsvärt påstående. Det traditionella, sovjetiska argumentet för att Estland anslöts lagligt var aldrig kontraktuellt samtycke – utan att Estland anslöts som ett resultat av det estniska folkets fria vilja. Kontraktuellt samtycke kan visserligen ha varit ett sätt att lagligt annektera länder år 1940. Detta hände t.ex. med Korea 1910, då Japan i stöd av ett fördrag med Korea annekterade hela landet. Vilket fördrag skulle rimligen ha möjliggjort att republiken Estland ”lagligt” anslöts till Sovjetunionen? Det finns egentligen bara två kandidater: Molotov-Ribbentrop-pakten eller biståndspakten som Estland slöt med Sovjet år 1939. Att någon åberopar Molotov-Ribbentrop-pakten som laglig grund för annektering är kontroversiellt, inte minst på grund av principen pacta tertiis nec nocent nec prosunt, dvs. att ett avtal binder endast parterna och inte grundar skyldigheter för en tredje part utan dess samtycke. Märk väl att Sovjetunionens högsta sovjet år 1989 i ett dekret tog avstånd från Molotov-Ribbentrop-pakten. Också president Vladimir Putin har år 2005 bekräftat högsta sovjets ställningstagande och kraftigt tagit avstånd från pakten och dess juridiska giltighet. (s. 36)

Det andra bilaterala avtalet kunde vara biståndspakten med Estland som undertecknades den 28 september 1939. I enlighet med paktens konfidentiella protokoll stationerades 25.000 sovjetiska soldater på tre baser i Estland. Om man väljer en mycket bred tolkning av ”bilaterala avtal” kunde man även omfatta införandet av tilläggsstyrkor i Estland 1940 – men ingenstans avtalades det om att överföra Estlands eller de andra baltiska staternas suveränitet till Sovjetunionen.

Är detta ett seriöst, kraftigt ställningsstagande med politisk udd eller är det den akademiska världens Arne Anka som sparkar åt alla håll?

Seriöst inlägg eller Arne Anka?

Är detta ett seriöst, kraftigt ställningsstagande med politisk udd eller är det den akademiska världens Arne Anka som sparkar åt alla håll? Det är både och.

När nöjestidningen City-lehti (nr. 20/2008) listade 2000-talets fem farligaste böcker fanns naturligtvis Pronssisoturi med. Främst Bäckmans påstående Estland är en ”virtuell stat” och att slutet för den estniska självständigheten är nära har rört om ordentligt i den estniska debatten och, om man får tro Bäckmans blogg, förbereds nu till och med ett lagförslag med ett förbud mot att predika slutet på Estlands självständighet i den estniska offentligheten. Trots sina provokationer och effektsökerier väcker Pronssisoturi flera relevanta frågor: kan man verkligen bygga en nation på idén om att en tredjedel av landets invånare är ockupanterns avkomlingar? Har brotten som begicks under Naziokkupationen av Estland tonats ner in absurdum ”till förmån” för de brott som begicks medan Estland var

en del av Sovjetunionen?

Å andra sidan ligger det också någonting i det som Argo Ideon skrev i sin recension av Pronssisoturi i Eesti Ekspress (13.11.2008): läsaren tror sig först få mustig tomatsoppa, serverad på porslinstallrik, men märker snabbt att den innehåller en del utdaterad och möjlig tomatpuré. Trots mycket kraftiga kryddor tränger den ”utdaterade” smaken bitvis igenom, kunde man tillägga.

Prijátного apetíta!

Wille Valve

Forskare, pol. mag i folkrätt
Ålands fredsinstitut

